

hoz, hogy elkerülje”. A fiú vélt fölénye ugyanakkor nem fordul közönyösségbe: „marad mégis valami a szeretet és sajnálkozás között ingadozó érzés is benne”. De kényelme érdekében elfojtja a benne is meglévő szájalmat. Ez az olvasat arra hivatkozhat, hogy az igazság csupán szóként viselkedik, melynek használata nem alapul megkerülhetetlen szabályokon. Érti a fiú, hogy „mások életét elvenni nem igazságos, vagy nem volna az, ha nem csak a szó lenne meg hozzá, hanem lenne igazság”. E szöveg stratégiája szerint egy szóhasználat igazságába az alkalmazási döntés mellett beletartozik az is, aminek létét vagy létrejöttét semmilyen döntés nem tudja elkerülni, ezáltal része az igazságnak. „Van igazság, mert van igaz és nem igaz. / Az van, amit fölhasznál. / De nem használja. / Ő nem használja, igaz, nem is tudja megkerülni, hiába igyekszik, mivel benne van, megvan benne, amit ki akar kerülni.” Kérdés, hogy ilyenkor a nyelv idiómaként új használati lehetőséget tár-e fel (ami az irodalom sajátos stratégiája), vagy pedig olyasmi érvényesíti az igazát, amit nyelven kívüli (érzéki vagy transzcendens) voltában nem tudunk megkerülni („méltatlankodik, ahelyett, hogy *részt venne*, csupán csak a maga részét” / ahelyett, hogy belátná, hogy ez így rendben van, ennek *igazán* így kell lennie”). Kukorelly költői exegézise úgy vonatkozik vissza önmagára, hogy kétséget ébreszt állításainak tekintélyével szemben, de nem kerüli ki azt a paradoxont, hogy az irodalmi szöveg egyszerre vesz részt az igazságot létrehozó retorikai struktúra elismerésében és elfelejtésében.

Szirák Péter: Nagyon sok kérdésirány nyílt meg a hit és a hallás, a hit és az ismeret, a hit és a *megértő* nyelv viszonyától a szeretet *rendjének* megtartásáig. E rövid idő alatt számos dolog csak felvillant, sajnos sok minden megválaszolatlanul és kibontatlanul maradt. Remélem, lesz még mód eszmét cserélnünk. Köszönöm beszélgetőársaimnak a közreműködést és a közönségnek a kitartó figyelmet!

Az élet nyelvi eseménye

ALFÖLD-DÍJASOK ESTJE: BESZÉLGETÉS BÓDI KATALINNAL, LŐRINCZ CSONGORRAL ÉS VILLÁNYI LÁSZLÓVAL

Herczeg Ákos: Nagy öröm számomra, hogy én vezethetem a beszélgetést, főleg mivel mindhárom díjazotthoz van kötődésem: Kata az egyetemen egyik első szeminaryumvezetőm volt, László korai, *Alázat* című könyve egyik kedves olvasmányom, Csongor líraelméleti írásaiból pedig sokat tanultam munkám során. Mind más-más úton-módon, különféle hatások által jutottatok oda, hogy ma este itt beszélgethetünk. Elsőként kíséreljünk meg ennek az egyediségnek utánajárni a kezdetek felfejtésével. Mi volt az a mozzanat, hatáselem, ami az irodalomhoz való viszonyulásotokat alapvetően meghatározta?

Bódi Katalin: Nehéz ezt megmondani, mert az ember nem reflektál folyton önmagára, a saját pályájára. Ha le kellene egyszerűsíteni ezt az utat, akkor bizonyára az

olvasásmánia lenne az, ami ide terelt, az a folyamat, hogy olvasóként hogyan tudom az olvasást valamiféle aktivitásba fordítani és szöveget alkotni egy szöveg nyomán. Nekem ott fordult dinamikusabb alkotói folyamatba, mikor elkezdtem tanítani. Ekkor küzdöttem ráadásul a disszertációm befejezésével, ami egészen egyszerűen elakadt a szakmai bezárkózásom miatt, amely mindenekelőtt a 18. századi irodalomra fókuszált. A tanítás eleve megnyitotta a párbeszédnek, az értelmezéseknek a lehetőségét, és „feljogosított” arra, hogy elkezdjek írni. Először a képzőművészet felé nyitottam azzal a kíváncsisággal, hogy a kutatott korszakom, illetve egyáltalán az újkori festészet és szobrászat miként közelítenek másként az emberhez mint olyanhoz. A kortárs irodalom elmélyültebb tanulmányozása, amely eleinte inkább menekülés és időtöltés volt, segített tisztázni saját pozícióimat a régmúlt emberképéhez való viszonyulásban. A kritikaírásban végül megtaláltam az alkotás lehetőségét is, ami továbbindított a tárcák és esszék irányába, melyekbe még inkább bele lehet vinni az egyéni olvasatok és az önreflexió lehetőségét. Akár a kritikának való címadáson, a kezdőmondaton vagy éppen a csattanón hosszasan el lehet szöszölni, metaforákat, hasonlatokat lehet keresni, kinyitni a szöveget más versek és regények felé: egy tanulmány elmélyült, alázatos, de rendkívül kizsigelő munkafolyamata mellett a kritikaírás egészen más élmény.

Villányi László: Meglehetősen későn érő típus vagyok, első verseimet csak 18–19 éves korom körül írtam, és azok szerelmes versek voltak. Kamaszként tétován bolyongtam, utóbb már megállapítható, hogy valójában kerestem azt a megnyilvánulási módot, azt a formát, amiben szabadon létezhetek, és a költészetben találtam meg. Visszatekintve egyértelmű, mindig is azon ámultam, hogy az élet látszólag jelentéktelen apróságokban miként jelenik meg a költészet, a költészetet természetesen a legtagabban értelmezve. Ha az irodalomra szűkítem, akkor elmondhatom, először József Attilánál éreztem rá, miként is teremthető költészet a versekben. Örülök, hogy az *Alázatot* említetted, mert onnantól indult el, ami máig teljeseedik munkáimban, és ott kaptam meg először azokat a pályatársi dicséreteket, melyek a mai napig fontosak, mert úgy gondolom, az idősebb és ifjabb pályatársak megbecsülésénél, szereteténél nincs nagyobb elismerés.

Lőrincz Csongor: Esetemben viszonylag egyszerű összefoglalni a pálya eredetét. Mindig is irodalommal akartam foglalkozni, ez már az általános iskola 7–8. osztályától világos volt. Sokat olvastam, bár ez még nem feltétlenül kuriózum, viszont a gimnázium első éveiben megváltozott az irodalomhoz való viszonyom, elsősorban csíkszeredai magyartanárnőmnék, Bara Katalinnak köszönhetően, ő nyitotta rá a szememet arra, hogy az irodalomban nem szerzőközpontú, többé-kevésbé mimetikus vagy vallomásos nyelviséget keresünk, hanem a szövegértelmezés szabadságát próbáljuk meg felfedezni. Számomra ez, a gimnáziumi magyar- és világirodalomórákon űzött nyitott kimenetelű szövegértelmezés gyakorlata mutatta meg azt az utat, amelyen tovább lehetett menni. Második nagyon erős élményem harmadik osztályos gimnazistaként a csíkszeredai Bolyai Nyári Akadémiákon hallgatóként történő részvétel volt, ahol olyan irodalmárokat hallgathattam élőben, mint Kulcsár Szabó Ernő, Szegedy-Maszák Mihály és mások. Bara tanárnőnek

köszönhetően olvastam is már ekkor ezeket a szerzőket, és Kulcsár Szabó Ernőnél éreztem azt tizenhét évesen, hogy így kell ezt csinálni. Sokat ugyan nem értettem belőle, de az ott megszólaló értekező nyelv, az a történeti és elméleti differenciáltság, poetológiai távlat intuitív szinten átjött, és ez adta meg a döntő lökést. Ezen az úton próbáltam meg aztán a magam eszközeivel, lehetőségeivel továbbhaladni.

Herczeg Ákos: Kata, rólad tudható, hogy mindenekelőtt a 18. század főleg magyar irodalmának kutatója vagy, nemrégiben habilitáltál. A magyar levéltudománytól azonban nem természetes az átmenet a kortárs líra- és prózakötetek recenziálására, különösen, hogy az elmúlt nagyjából 8 évben lett ez rendszeres nálad. Most az irodalomtörténeti munka távlatából kérdezném, mi a kritikáírás egy felvilágosodás-kutató számára? Lehetőség, mely által a benned élő szenvedélyes kultúraértelmező időnként más tágakat is belakhat?

Bódi Katalin: Fodor Péter és Lapis József, az Alföld kritikarovatának egykori és jelenlegi szerkesztői tudják, hogy sokszor én kerestem meg őket, hogy erről és erről szeretnék írni, de főleg szakkönyvekre tettem ilyen ajánlatot. Csongor is beszélt arról, hogy az ember hamar becsatornázódik valamilyen értelmezői közegbe, így voltam én a felvilágosodás-kutatással, de közben sok olyan kurzuson vettem részt, ahol kortárs irodalommal foglalkoztunk. A kettő párhuzamosan futott, de ez nem okozott bennem disszonanciát, azonban azt tudom, hogy nem éreztem magam feljogosultnak arra, hogy Kazinczy-kutatóként értek a kortárs irodalomhoz, volt tehát bennem némi tudományos frusztráció, hogy szabad-e nekem erről és erről írnom. Voltak közben olyan szövegélményeim, melyek mégis azt váltották ki belőlem, hogy próbáljam meg: megírtam, és elfogadták. Ez örömforrás valahol, nagyon jó dolog olvasni és írni erről, és ha egy szerkesztő ezt értékeli, akkor az kábítószerként fogva tart. A sikerélményt persze az ember nem mindig éli meg így a hétköznapiakban, a tanításban sem feltétlenül. És igen, alternatívát jelent a kritikaírás, ahogy mondjuk a képzőművészeti vonal, ami nagyon elkezdett érdekelni. Nálam a nagy fordulópontot az jelentette, hogy a disszertációm megvédése után négy-öt évig nem voltam itt az oktatásban, akkor születtek a gyerekeim. Ez magánéletileg kiemelkedő időszak volt, de szakmailag nagyon bezártnak éreztem magam, és mikor visszatértem tanítani, akkor ez óriási hatással volt rám. Azt hiszem ekkor, 2009-ben írtam a legtöbbet, valahogy kirobbant belőlem, hogy mindent olvasni akartam és írni róluk. Ez idővel szelídült, de a mai napig inspiráció alapján írok: ha beragad egy gondolat, az fogva tart, és ezeket helyezem át a kritikákba.

Herczeg Ákos: Hogy látod egyébként a kortárs kritikai nyilvánosságot 2017-ben, akár olyan szemmel, hogy milyen teret szeretnél ebben betölteni? Mi az, amit hiányolsz, jónak találsz – amit esetleg magad is megvalósítani igyekszel?

Bódi Katalin: Ezt nagyon nehéz önmagamra, saját szerepemre reflektálva megvalósítani. Amit Lapis József a laudációban idézett (2017/12-es számban olvasható – szerk.), mindenképp volt, van bennem olyan szándék, hogy az írásaim által felka-

varjam az olvasót, megmutassam az olvasás vagy akár a képnézegetés izgalmas lehetőségeit. Számomra fontos a kritikairásban, hogy a teoretikus megközelítés mellett, amiről nem lehet és nem is szeretnék lemondani, mindig megjelenjen a személyes olvasásom karaktere, az olvasmány – szerencsés esetben – elementáris hatása, megpróbálom tehát „átérzékenyíteni” az írásaimat. Nem kifejezetten szeretek negatív kritikát írni: sajnos könnyen átcsúszom az iróniába, rosszabb esetben a gúnyba, ha valami nagyon nem tetszik, és ezt jellemzően méltatlannak érzem megírni, tartok a szerzők megsértésétől, a negatív kritikához szükséges nyelvel nem igazán rendelkezem. Ha elmélyültebben, tudományosan foglalkozom egy szöveggel, akkor abból tanulmány lesz, de nem lehet mindenből tanulmányt írni, így inkább valami sűrített és személyes szöveg megírására törekszem, amit addig nem tudok elkezdni, amíg nincs meg a címe.

Herczeg Ákos: Lőrincz Csongor esetén a bámulatosan gyorsan ívelő pálya (az 1995-ös csíkszeredai gimnáziumi érettségi és a 2009-es berlini tanszékvezetői kinevezés közt eltelt 14 év) felfejtése sem volna tanulság nélküli, ezt a kérdést mégis inkább arra a sajátos irodalom- és kultúraértelmező attitűdre vonatkoztatva közelíteném meg, ami kapcsán aligha megkerülhető ez a személyes és szakmai fejlődéstörténet. Mennyiben vezetett egyenes út az irodalomolvasás általad felvetett releváns kérdései felé a mondhatni második anyanyelvként elsajátított német szellemtudományos értelmezői távlat felől? Mennyire előlegeződik meg az általad vizsgált kutatási terep abban a kulturális kontextusban, amelyben napi szinten mozogsz?

Lőrincz Csongor: Volt pár bázeli év is Budapest és Berlin között, sőt, két szakaszban még több is tulajdonképpen. Német szakos is voltam, és kezdettől fogva ez a komparatív irodalomtörténeti perspektíva izgatott, és próbáltam is ezt rendszeresen vagy módszeresen művelni, hiszen – és ezzel sem mondok újat – egy ilyen kontrasztív távlatból saját nyelvünkre, irodalmunkra, múltunkra, kulturális örökségünkre mintegy kívülről pillantani, ebből több minden kiderül, mintha az értekező csak saját közegéből szólna. Ha nem jutok ki Bázélbe vagy Berlinbe, valószínűleg akkor is meghatározó lett volna számomra az összehasonlító irodalomtudomány, az ELTÉ-n az Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszéken tartottam doktorandusz-ként órákat éveken keresztül. Természetesen a kint tartózkodás, a munkakapcsolatok, események, oktatás ezt előmozdították, nem beszélve a nyelvtudásról – az ember mégiscsak akkor tanulja meg rendesen az idegen nyelvet, ha abban a közegeben forog, ha olyan pillanatokban, helyzetekben kell használni, mikor magyarul is nehéz megszólalni. Ez kétségtelenül ez nagy alapozást jelentett. Nem könnyű egyértelmű választ adni, hogyan befolyásolták ezek a hatások egymást, az alapvető habitus megvolt, de biztos, hogy a kinti tevékenység nagyban hozzájárult ahhoz, amit csinálok.

Herczeg Ákos: Elsősorban líraelméleti- és történeti kérdésekkel foglalkoztál. Legutóbbi könyved (*Az irodalom tanúságtételei*, 2015) arra mutat példát, hogyan képes megnyitni az irodalmi mű olvasását egy olyan, irodalmon kívüli nyelvi esemény, mint például a tanúságtétel. Látsz ebben valami organikus szemléletváltást, ha úgy

tetszik, a műfajspecifikus olvasás leváltódását? Természetszerű következménye volt – részben a német szakmai diskurzussal való kapcsolódás okán – annak a komparatív olvasásmódnak, ahonnan az irodalmiság fogalma meghatározódott számodra?

Lőrincz Csongor: Az impulzusokat továbbra is itthonról kapom, a német közeg közelebbi ismerete, a benne való tájékozódás bizonyos hangsúlyokat módosított vagy kidomborított, persze, az ember saját magát érti valószínűleg legkevésbé, kívülről talán jobban látszanak ezek a rétegződések. A tanúságtételről sokat lehetne beszélni, inkább csak kapcsolódnék az Irodalmi Napok témájához. Azt lehet mondani, a hitvallás is egyfajta tanúságtétel. Ami ebben az említett könyvben érdekelt, az az irodalomnak mint tanúságtételnek a nyelvi eseményszerűsége. A tanúságtétel lehet az a kapocs, amely összekötheti, közvetítheti egymáshoz a hitvallást és az irodalmi szöveget. A kiemelt komparatív mozzanat vonatkozásában leginkább Thienemann szellemében szeretnék működni (a közönség soraiban ül Imre László, aki nagy örömeimre könyvet is írt róla), neki van az az emlékezetes mondata *Irodalomtörténeti alapfogalmak* című könyvének végén: „megmutatni az európaiságot abban is, ami irodalmunkban kitörölhetetlenül magyar”. Ezzel lehetne ezt az összehasonlító kötődést megmutatni. A másik, számomra fontos szerző, akivel tényleg megérkezünk Debrecenbe, az Tamás Attila. Elakadt a lélegzetem, mikor Fodor Péter laudációjában egy mondatban szerepeltünk, holott hol vagyok én attól, hogy Tamás Attilával figurálhassak, mint egyazon mondat másik alanya? Az ő líraértelmezői érzéke számomra is kivételesnek bizonyult. Ahogy lecsapódott ez számomra, úgy azt gondolom, könnyen lehet, hogy a '70-es, '80-as években ő volt a legjobb líraértőnk. De még előtte működött egy másik debreceni szerző, Barta János, aki például Vörösmarty-tanulmányában 1937–38-ban hihetetlen líraérzékenységről tanúskodott, miközben fontos költészettörténeti távlatokra mutatott rá. Úgy gondolom, ez máig nincs kiaknázva a magyar irodalomtörténetben: a romantikától nagyjából Babitsig olyan erővonalakat és hagyománytörténeteket vázolt föl, melyek ma is provokatívnak tűnhetnek. Mindenkinek ajánlom tehát (a *Nyugatban* jelent meg, két részletben), én rengeteget tanultam belőle Vörösmartyról és a költészetről. Ez a két szerző fontos impulzusokat jelentett számomra a líraértelmezés terén, mind módszertanilag, mind történetileg.

Herczeg Ákos: László, a laudációban is idézett, a költészet mibenlétéről referáló gondolatodra kapcsolnék vissza, melyben a „lassulásról”, „a világnak mint költészetnek a megfigyeléséről” referálsz. Ez valóban fontos, minimális, de talán még nem elégséges feltétele a versírásnak. Hogy ezek a benyomások, (befelé és kifelé irányuló) megfigyelések költészetté tudnak szervesülni, ahhoz kell még valami más is: ezt a valamit nevezhetnénk Villányi-effektnek, melynek során egy puszta villamosút hétköznapi látványleírása is képes verssé válni. Az elmúlt évtizedek tucatnyi verseskötete nyomán megfoghatóvá vált magad számára, mi viszi bele azt a többletet, amitől a szöveg egyszerűen versként állhat elénk?

Villányi László: Most legszívesebben felolvasnék néhány verset, s elmesélném mögöttesüket. Nyilvánvalóan más megélni a költészetet, és más teremteni úgy, hogy

az mások számára is élvezhető legyen, szerencsés esetben létrejöjjön a termékeny párbeszéd a vers és olvasója között, akiben újjászületik a vers, aki újraélheti emlékeit, álmait, asszociációk halmaza keletkezhet a vers által. Ehhez kell a nyelvi teremtőerő, hogy azt, amit költészetként élek meg, kinagyítsam, felemeljem, átformáljam, nyelvileg izgalmassá tegyem. A küzdelemnek, amit a versírás jelent, ez a gyönyöre és a kínja is, a szavak közötti egyedi erőter megteremtése, hogy a szavak valamilyen különös rendben álljanak össze, egyszer csak létrejöjjön egy addig nem volt nyelvi produktum. Lehet, ehhez egyetlen szó is elég a kezdetekkor, vagy egy versmondattal ritmusa, aztán köré rendeződik minden.

Herczeg Ákos: Pályád a '70-es, '80-as évek fordulóján indult, és töretlen a 2000-es években is. Ezekben az évtizedekben könnyebb lett volna olyan mérvadó poétikai megoldásokra találni, amelyek épp kerülni igyekezzenek, távoztatják maguktól a személyesség mintázatait. A te költészeted viszont kezdettől a beszéd személyességétélén fáradozik, az intimitás poétikájának jól látható jelzéseitől sem riadva meg. Mennyire talált magára nehezen ez a versnyelv ebben a mezőnyben? Jelent-e számodra költőileg különösebb kockázatvállalást a vallomástétel mint retorika, modalitás, költői hagyomány, vagy szerinted ez a vers természetes létmódja?

Villányi László: Csak életem történéseiből, hiányaiból tudtam/tudok építkezni, nem szétválasztva az életet és a költészetet, így hát esetemben csak a személyes hang lehet hiteles. Számomra ez a megszólalás a természetes. Nem érzem ezt kockázatosnak, nem gondolom magamat bátorinak, kár lenne más versbeszédre törekednem, mint amire képes vagyok. Ha az ember felismeri tehetsége korlátait, akkor azzal a kevéssel egészen jól tud gazdálkodni, lassanként kiteljesítheti a neki adatott kereteket. Távol áll tőlem, hogy divatokra, elvárásokra figyeljek, elég nekem, ha néhányan otthon érzik magukat verseimben, ha szeretnek ott időzni.

Herczeg Ákos: Zárásként az irodalomhoz való kötődésedet, alapvető viszonyotokat firtatnám még, de úgy tenném fel a „Mit jelent számodra az irodalom?” kérdést, hogy mi hiányozna leginkább, ha nem foglalkozhatnátok vele tovább, mi az olvasásban (vagy az arra történő reflektálásban), ami nem pótolható?

Villányi László: Minden jó versben, novellában, regényben megteremtődik egy sajátos világ, amit jó felfedezni, titkait felfejteni, létezhetünk egy másik korban, barátunknak érezhetünk egy hajdani szerzőt. Mindez semmi mással nem pótolható. Ha egyszer csak eltűnne az irodalom, magának az olvasásnak az élvezete hiányozna, az a mértékű belefeledkezés, hogy néha nem is tudnám rekonstruálni, mit is olvastam, mert annyira élveztem közben. Ez gyerekkorom óta újra meg újra megélt nyelvi csoda, elképzelhetetlen, hogy ne legyen jelen az életemben.

Bódi Katalin: Nagyrészt ismételni tudnám, amit László elmondott. A hétköznapi életben folyamatosan jelen van az olvasás és értelmezés gyakorlata, a tanítás sem lenne elképzelhető nélküle, mégsem közhelyes esemény az irodalom természetéből adódóan. Élmény, várakozás, szorongás, öröm, veszteség valóságos

tapasztalata. Bár 9–10 éves koromig nem igazán szerettem olvasni, mert nagyon fárasztónak találtam a '70-es, '80-as évek rettentő tipográfiájának kibogarázását, a sűrűn telenyomtatott, apró betűs oldalak végigolvasását. Mivel azonban a nővérem rengeteget olvasott, és esténként, elalvás előtt mindig nagyon érzékletesen és hatásosan elmesélte az éppen olvasottakat, a kíváncsiság erősebb volt, így végül elszánt olvasó lettem, aki sokszor az olvasmányélményein keresztül szerzett barátokat, vagy éppen hozott merész, bátor, esetleg rossz döntéseket. Amit pedig gyerekként, fiatalként nem olvastam a klasszikus gyerekirodalomból, a saját gyerekeimnek olvastam fel később, s a mai napig felolvasok nekik hosszú-hosszú regényeket, holott már jó ideje tudnak olvasni, egyszerűen a közösen töltött idő részévé vált a felolvasás. Nem igazán tudom elképzelni, hogy az olvasásról, vagy magáról a könyvtárgyról lemondjak, nélküle kiszolgáltatottnak érzem magam.

Lőrincz Csongor: László említette a csoda szót – leginkább én is ezzel tudnám összefoglalni, ami az olvasásban történik. Nyelvi esemény, de úgy, hogy közben életesemény is: átfogja, mozgásba hozza a fiziológiai, mentális, kognitív, emocionális területeket, napi szintű szükséglet a magunkfajta számára. A reflexív szint, amire utaltál, szintén fontos, de nehéz is különválasztani a kettőt, mert az, ahogy ez a dolog megtörténik, az játékba hozza ezt az episztemológiai, önmegértési érdekeltséget: próbáljuk megérteni, sőt valamiképp újrajátszani egy értelmező nyelvi eseményben. Ez persze mindig kockázatot jelent, mert az értelmező nyelv nem előzetes szótári fogalmaknak a gyűjteménye. Az olvasást mint élettapasztalatot az értelmezői nyelv rugalmasságával, hajlékonyságával, problémamegoldó, de leginkább kérdésmeghalló képességével kell összekapcsolni valahogy, hogy ne úgy hasson, mintha ráolvasnánk valamilyen fogalmi rendszert a szövegre, hanem hogy a kettő egyszerre jöjjön mozgásba egymás által. Ez tényleg izgalmas feladat, miközben napi kihívást jelent, hogy az ember hogyan tudja az értelmezői nyelvét úgy ébren tartani, hogy lehetősége legyen új és új olvasási tapasztalatok artikulációjára.

